POYON RAVSHANOVNING «QARSHI TARIXI» ASARINING TARIXSHUNOSLIKDAGI O‘RNI VA ILMIY AHAMIYATI.

Eshpo’latova Parizoda Yodgorjon qizi

Turon universiteti talabasi

eahpulatovap008@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada taniqli adabiyotshunos, tarixnavis va yozuvchi Poyon Ravshanovning ilmiy merosi, xususan, Qashqadaryo viloyati hamda Qarshi shahri tarixini o‘rganishga qo‘shgan hissasi tahlil qilinadi. Muallifning hayot yo‘li, ilmiy va ijodiy faoliyati, tarixiy mavzularga bag‘ishlangan asarlari haqida ma’lumot beriladi. Shuningdek, uning 2006-yilda nashr etilgan «Qarshi tarixi» asarining mahalliy tarixni o‘rganishdagi o‘rni, Qarshi shahrining tarixiy taraqqiyotini yoritishdagi ahamiyati va kelgusidagi tadqiqotlar uchun ilmiy manba sifatidagi imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so’zlar: Poyon Ravshanov, Qarshi tarixi, Qashqadaryo tarixi, Naxshab, Nasaf, Kesh, tarixshunoslik, tarixiy meros, mahalliy tarix, tarixiy manbalar.

Аннотация. В данной статье анализируется научное наследие известного литературоведа, историка и писателя Пояна Равшанова, в частности его вклад в изучение истории Кашкадарьинской области и города Карши. Представлены сведения о жизненном пути автора, его научной и творческой деятельности, а также произведениях, посвящённых исторической тематике. Кроме того, рассматриваются роль его труда «История Карши», опубликованного в 2006 году, в изучении местной истории, его значение в освещении исторического развития города Карши и потенциал в качестве научного источника для дальнейших исследований.

Ключевые слова: Поян Равшанов, история Карши, история Кашкадарьи, Нахшаб, Насаф, Кеш, историография, историческое наследие, локальная история, исторические источники.

Abstract. This article examines the scholarly legacy of Poyon Ravshanov, a renowned literary scholar, historian, and writer, with particular emphasis on his contribution to the study of the history of Kashkadarya Region and the city of Qarshi. It provides information about the author's life, scholarly and creative activities, and works devoted to historical topics. Furthermore, the article explores the significance of his book The History of Qarshi, published in 2006, in the study of local history, its role in illuminating the historical development of Qarshi, and its potential as a scholarly source for future research.

Key words: Poyon Ravshanov, The History of Qarshi, history of Kashkadarya, Nakhshab, Nasaf, Kesh, historiography, historical heritage, local history, historical sources.

KIRISH.

Har bir xalqning tarixiy taraqqiyotini chuqur o‘rganish, uning madaniy merosini asrab-avaylash va kelajak avlodga yetkazish muhim ilmiy hamda ma’naviy vazifalardan biridir. Ayniqsa, qadimiy shaharlar, tarixiy maskanlar va ularda yashab ijod qilgan allomalar faoliyatini tadqiq etish milliy tarixni yanada to‘liq anglashga xizmat qiladi. O‘zbekistonning qadimiy tarixiy hududlaridan biri bo‘lgan Qashqadaryo vohasi ham boy tarixiy va madaniy merosi bilan alohida ahamiyatga ega. Qashqadaryo hududida qadimdan shaharsozlik, hunarmandchilik, savdo-sotiq, dehqonchilik va ilm-fan rivojlangan. Qarshi, Shahrisabz, Nasaf va Kesh kabi tarixiy nomlar ushbu vohaning ko‘p asrlik taraqqiyoti bilan chambarchas bog‘liq. Mazkur hududning tarixini ilmiy asosda o‘rganish uchun yozma manbalar, arxeologik topilmalar, tarixiy obidalar, arxiv hujjatlari va avvalgi tadqiqotlarni birgalikda tahlil qilish zarur.

Qashqadaryo tarixini o‘rganishga munosib hissa qo‘shgan tadqiqotchilardan biri Poyon Ravshanovdir. U adabiyotshunoslik va tarixnavislik yo‘nalishlarida faoliyat olib borib, o‘z asarlarida vohaning tarixi, madaniyati, adabiy muhiti va

tarixiy shaxslari bilan bog‘liq masalalarni yoritishga intilgan. Uning «Qarshi tarixi» asari hududiy tarixni o‘rganish nuqtayi nazaridan alohida e’tiborga loyiqdir.

Maqolaning maqsadi Poyon Ravshanovning ilmiy merosini yoritish, «Qarshi tarixi» asarining mahalliy tarixshunoslikdagi ahamiyatini ko‘rsatish hamda Qarshi va Qashqadaryo tarixini o‘rganishda ushbu merosdan foydalanish imkoniyatlarini tahlil qilishdan iborat.

Poyon Ravshanovning hayoti va ilmiy faoliyati

Poyon Ravshanov XX asr o‘zbek adabiyoti va tarixshunosligi rivojiga hissa qo‘shgan ijodkor va tadqiqotchilardan biridir. Biografik ma’lumotlarda uning 1941-yil 20-iyulda Qashqadaryo viloyati Qamashi tumanidagi Katta Do‘stberdi qishlog‘ida tug‘ilgani qayd etiladi. Uning bolalik va yoshlik yillari Qashqadaryo vohasi bilan bog‘liq bo‘lib, bu muhit ijodkorning keyingi ilmiy izlanishlari va hudud tarixiga bo‘lgan qiziqishida muhim o‘rin tutgan, deb baholash mumkin.

Poyon Ravshanov 1958–1963-yillarda Samarqand davlat universitetining filologiya fakultetida tahsil olgan. Oliy ta’lim davrida egallagan filologik bilimlari uning keyingi ilmiy va ijodiy faoliyati uchun asos bo‘lib xizmat qilgan. Mehnat faoliyatining dastlabki bosqichlarida matbuot sohasida ishlagan, keyinchalik Qarshi davlat pedagogika institutida turli lavozimlarda faoliyat yuritgan. Uning pedagogik va ilmiy-tashkiliy faoliyati yosh avlodga bilim berish hamda ilmiy muhitni rivojlantirish bilan bog‘liq bo‘lgan. Ravshanovning faoliyatini faqat badiiy ijod yoki adabiyotshunoslik bilan cheklab bo‘lmaydi. U tarixiy mavzularni ham o‘rganib, Qashqadaryo vohasining o‘tmishi, tarixiy shaxslari, madaniy taraqqiyoti va adabiy muhitiga doir masalalarni tadqiq etgan. Shu jihatdan uning merosi adabiyotshunoslik va hududiy tarixni o‘rganish kesishgan nuqtada muhim ahamiyat kasb etadi. Poyon Ravshanovning tarixiy mavzularga murojaat qilishi mahalliy tarixga oid ma’lumotlarni jamlash, ularni keng kitobxonlar ommasiga yetkazish va vohaning tarixiy xotirasini mustahkamlashga qaratilgan faoliyat sifatida baholanishi mumkin. Uning ilmiy merosini o‘rganishda biografik

ma’lumotlar bilan bir qatorda, asarlarining mazmuni, foydalanilgan manbalar va tadqiqot usullarini ham tahlil qilish lozim. Biografik manbalarda Poyon Ravshanovning xizmatlari e’tirof etilgani, jumladan, 1996-yilda «Shuhrat» medali bilan taqdirlangani hamda 2003-yilda «O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan yoshlar murabbiysi» unvoniga sazovor bo‘lgani qayd etiladi. U 2020-yil 23-avgustda vafot etgan. Uning hayoti va faoliyati haqidagi ma’lumotlarni ishonchli biografik manbalar hamda tegishli rasmiy hujjatlar asosida o‘rganish olimning ilmiy merosini to‘g‘ri baholashga yordam beradi.

Poyon Ravshanovning Qashqadaryo tarixini o‘rganishga qo‘shgan hissasi

Qashqadaryo vohasi O‘zbekiston tarixida muhim o‘rin egallaydi. Uning hududida qadimiy manzilgohlar, shahar xarobalari, me’moriy yodgorliklar va tarixiy voqealar bilan bog‘liq ko‘plab maskanlar mavjud. Ushbu merosni o‘rganish vohaning turli tarixiy davrlardagi siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotini anglash imkonini beradi.

Poyon Ravshanovning «Qashqadaryo tarixi», «Shahrisabz tarixi», «Qashqadaryo tarixiga sayohat» va boshqa tarixiy mavzudagi asarlari uning hududiy tarixga bo‘lgan qiziqishini namoyon etadi. Ushbu asarlarning mavzulari bir-biridan farq qilishi mumkin bo‘lsa-da, ularni o‘rganish orqali muallifning Qashqadaryo vohasi tarixi va madaniy merosini yoritishga qaratilgan izlanishlari haqida tasavvur hosil qilish mumkin. 1995-yilda nashr etilgani qayd etiladigan «Qashqadaryo tarixi» asari voha tarixini kengroq miqyosda o‘rganishga qaratilgan tadqiqot sifatida e’tiborga molik. Mazkur asarni tahlil qilishda unda qaysi tarixiy davrlar qamrab olingani, qanday yozma manbalardan foydalanilgani va tarixiy voqealar qanday talqin etilganiga e’tibor berish lozim. Bunday yondashuv asarning ilmiy qiymatini aniqroq belgilash imkonini beradi.

Qashqadaryo tarixini o‘rganishda Qarshi va Shahrisabz kabi shaharlar alohida ahamiyatga ega. Ularning tarixi vohaning siyosiy boshqaruvi, iqtisodiy aloqalari, hunarmandchiligi, me’morchiligi va madaniy hayoti bilan uzviy

bog‘langan. Shu sababli ushbu shaharlar tarixiga bag‘ishlangan tadqiqotlar bir-birini to‘ldiradi va hududning tarixiy taraqqiyotini kengroq tushunishga yordam beradi. Ravshanovning ilmiy merosini baholashda uning asarlarida keltirilgan ma’lumotlarni boshqa tarixiy tadqiqotlar, arxeologik izlanishlar va yozma manbalar bilan solishtirish muhimdir. Tarixshunoslikda muayyan olimning hissasi faqat mavzuni yoritgani bilan emas, balki manbalardan foydalanish usuli, ilgari surgan fikrlari va keyingi tadqiqotlar uchun yaratgan imkoniyatlari bilan ham belgilanadi.

«Qarshi tarixi» asari va uning ilmiy ahamiyati.

Poyon Ravshanovning «Qarshi tarixi» asari Qarshi shahrining o‘tmishi va tarixiy taraqqiyotini o‘rganishda e’tibor qaratish lozim bo‘lgan tadqiqotlardan biridir. Bibliografik ma’lumotlarda asarning 2006-yilda Toshkentdagi «Yangi asr avlodi» nashriyotida chop etilgani ko‘rsatiladi. Mazkur ma’lumotni kitobning titul varag‘i va kutubxona katalogi asosida tekshirish ilmiy maqola uchun muhimdir.

Qarshi shahri Qashqadaryo vohasining tarixiy, iqtisodiy va madaniy markazlaridan biri hisoblanadi. Uning tarixini o‘rganish nafaqat shaharning shakllanishi va rivojlanishini, balki vohaning boshqa tarixiy hududlari bilan aloqalarini ham tushunishga yordam beradi. Qarshi tarixini qadimgi Naxshab va Nasaf bilan bog‘liq tarixiy jarayonlar doirasida o‘rganish esa hududning uzoq davrlarga borib taqaladigan o‘tmishini yoritishda muhim yo‘nalish hisoblanadi.

Naxshab nomi qadimgi va ilk o‘rta asrlar tarixiga oid manbalarda uchraydi. Nasaf esa o‘rta asrlarda ilm-fan, diniy tafakkur va madaniy hayot bilan bog‘liq muhim tarixiy markazlardan biri sifatida tanilgan. Biroq Naxshab, Nasaf va Qarshi nomlarining tarixiy davrlardagi qo‘llanishi hamda ularning o‘zaro munosabatlarini izohlashda har bir davrga tegishli yozma va arxeologik dalillarni alohida ko‘rib chiqish zarur. Tarixiy nomlarning bir-biriga bog‘liqligini aniqlashda davrlar o‘rtasidagi farqlarni hisobga olish ilmiy xulosalarning ishonchliligini oshiradi.

«Qarshi tarixi» asarini tahlil qilishda, avvalo, unda shahar tarixining qaysi davrlari yoritilganini aniqlash lozim. Keyin tarixiy voqealar bayoni, joy nomlari, tarixiy shaxslar, me’moriy obidalar va mahalliy madaniyatga oid ma’lumotlar o‘rganilishi kerak. Kitobda keltirilgan dalillarni mustaqil tarixiy manbalar bilan solishtirish orqali muallifning tadqiqot usulini va ilmiy xulosalarining asoslanganlik darajasini baholash mumkin. Qarshi tarixini o‘rganishda arxeologik topilmalar alohida o‘rin tutadi. Arxeologiya qadimgi manzilgohlarning tuzilishi, aholining turmush tarzi, hunarmandchilik, savdo aloqalari va moddiy madaniyati haqida ma’lumot beradi. Yozma manbalar esa siyosiy voqealar, tarixiy shaxslar va muayyan davrlardagi ijtimoiy munosabatlarni yoritishi mumkin. Ushbu ikki turdagi dalillarni birgalikda o‘rganish shahar tarixini bir yoqlama talqin qilishning oldini oladi.

Shuningdek, Qarshi hududidagi me’moriy yodgorliklar va tarixiy joy nomlari shaharning madaniy xotirasini o‘rganishda muhim ahamiyatga ega. Ularni tarixiy hujjatlar va ilmiy tadqiqotlar asosida tahlil qilish shahar makonining vaqt davomida qanday o‘zgarganini aniqlashga ko‘maklashadi. Bunda yodgorliklarning qurilgan davri, qayta ta’mirlanishi va tarixiy vazifasi to‘g‘risidagi ma’lumotlarni ishonchli manbalardan tekshirish talab etiladi. «Qarshi tarixi» asarining ilmiy ahamiyatini baholashda uni faqat tarixiy ma’lumotlar to‘plami sifatida emas, balki keyingi tadqiqotlar uchun tekshirilishi va to‘ldirilishi mumkin bo‘lgan ilmiy manba sifatida ko‘rish lozim. Asarda berilgan dalillarni zamonaviy tarixshunoslik yutuqlari bilan solishtirish, aniqlashtirilishi kerak bo‘lgan jihatlarni belgilash va yangi arxiv yoki arxeologik ma’lumotlarni jalb etish Qarshi tarixini yanada chuqurroq o‘rganishga xizmat qiladi.

Poyon Ravshanov ilmiy merosining bugungi kundagi ahamiyati

Bugungi kunda mahalliy tarixni o‘rganish milliy tarixni chuqur anglash, tarixiy xotirani asrash va yosh avlodda madaniy merosga hurmatni shakllantirish uchun muhimdir. Har bir hududning tarixi umumiy milliy tarixning ajralmas qismi

hisoblanadi. Shu sababli Qashqadaryo va Qarshi tarixiga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqotlar nafaqat mahalliy, balki umumrespublika miqyosida ham ahamiyatga ega.

Poyon Ravshanovning asarlarini o‘rganish talabalar, yosh tadqiqotchilar va tarixga qiziquvchilar uchun hududiy tarixshunoslikning shakllanishi va rivojlanishi haqida tasavvur beradi. Uning ilmiy merosi orqali Qarshi va Qashqadaryo tarixiga oid tadqiqotlar doirasi, mavzularning xilma-xilligi va tarixiy merosni ommalashtirish masalalarini ko‘rib chiqish mumkin.

Shu bilan birga, ilmiy merosga zamonaviy yondashuv tanqidiy tahlilni ham talab qiladi. Muallifning fikrlarini tarixiy haqiqatning yakuniy ifodasi sifatida qabul qilish o‘rniga, ularni manbalar bilan tekshirish va boshqa tadqiqotchilarning xulosalari bilan qiyoslash lozim. Bunday yondashuv olimning xizmatlarini xolis baholashga, tadqiqotlarda uchrashi mumkin bo‘lgan noaniqliklarni aniqlashga va yangi ilmiy savollarni shakllantirishga yordam beradi. Poyon Ravshanovning merosini kelajak avlodga yetkazish uchun uning kitoblarini kutubxonalarda saqlash, bibliografik ma’lumotlarini tizimlashtirish, ilmiy maqolalarini raqamlashtirish va asarlarida keltirilgan manbalarni o‘rganish muhimdir. Uning tarixiy mavzudagi asarlari bo‘yicha alohida ilmiy tadqiqotlar olib borish ham Qashqadaryo tarixshunosligining rivojiga hissa qo‘shishi mumkin.

XULOSA.

Poyon Ravshanovning ilmiy va ijodiy faoliyati Qashqadaryo vohasi tarixi, madaniyati va adabiy merosini o‘rganish nuqtayi nazaridan muhim ahamiyatga ega. Uning «Qashqadaryo tarixi», «Qarshi tarixi» va boshqa tarixiy mavzudagi asarlari hududning o‘tmishini o‘rganishga qaratilgan izlanishlar doirasida alohida e’tiborga loyiqdir. «Qarshi tarixi» asarini o‘rganish Qarshi shahrining tarixiy taraqqiyoti, Naxshab va Nasaf bilan bog‘liq masalalar hamda vohaning madaniy merosi yuzasidan ilmiy izlanishlar olib borish uchun muhim imkoniyat yaratadi. Biroq asarning ilmiy qiymatini to‘liq baholash uchun undagi ma’lumotlarni asl

tarixiy manbalar, arxeologik tadqiqotlar va zamonaviy ilmiy adabiyotlar bilan qiyosiy tahlil qilish zarur.

Umuman olganda, Poyon Ravshanovning ilmiy merosini o‘rganish mahalliy tarixshunoslikni rivojlantirish, Qarshi va Qashqadaryo tarixiga oid bilimlarni boyitish hamda tarixiy xotirani asrashga xizmat qiladi. Kelgusida uning asarlaridagi manbalarni tizimli o‘rganish, bibliografik ma’lumotlarni aniqlashtirish va tadqiqot natijalarini zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida qayta tahlil qilish ushbu merosning ilmiy ahamiyatini yanada chuqurroq ochib berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ravshanov, P. Qarshi tarixi. — Toshkent: «Yangi asr avlodi», 2006.
2. Ravshanov, P. Qashqadaryo tarixi. — 1995. Nashriyot va boshqa bibliografik ma’lumotlar kitobning asl nusxasi asosida aniqlashtirilishi lozim.
3. Rajabaliyeva, M., Ravshanova, G. “The Role of Poyon Ravshanov’s Researches in Studying the History of Uzbek Classical Literature.” International Journal of Formal Education, 2023, 2-jild, 11-son, 454–460-betlar.
4. Ravshanova, G., Rajabaliyeva, M. “Temuriylar davri adabiy muhitining Poyon Ravshanov tomonidan o‘rganilishi.” Ilm sarchashmalari, 2024-yil, 10-son.
5. “Poyon Ravshanov (1941–2020).” Tarix.uz biografik maqolasi.
6. Qarshi davlat Turon universiteti elektron kutubxonasi. Poyon Ravshanovning Qarshi tarixi asariga oid katalog ma’lumotlari.